सामुदायिक विद्यालयमा सामाजिक परीक्षणको अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत
स्नातकोत्तर तह एम. एड दोस्रो वर्ष (**Ed. PM. 598**) को आंशिक आवश्यकता

पूरा गर्नको निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

बलराम पोखरेल

एम.एड. दोस्रो वर्ष

त्रि.वि. दर्ता नं. ११९६३-८८

परीक्षा रोल नं. २१४०००५

शैक्षिक वर्ष २०६३/०६४

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

कोसीहरैंचा, मोरङ

आषाढ, २०७१

सामुदायिक विद्यालयमा सामाजिक परीक्षणको अवस्था   बलराम पोखरेल

सामुदायिक विद्यालयमा सामाजिक परीक्षणको अवस्था

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह एम. एड दोस्रो वर्ष (Ed. PM. 598) को आंशिक आवश्यकता

पूरा गर्नको निम्ति प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी

बलराम पोखरेल

एम.एड. दोस्रो वर्ष

त्रि.वि. दर्ता नं. ११९६३-८८

परीक्षा रोल नं. २१४०००५

शैक्षिक वर्ष २०६३/०६४

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग

कोसीहरैंचा, मोरङ

आषाढ, २०७१

विषय : सिफारिस पत्र ।

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर, मोरङको स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषयको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्नका लागि छात्र श्री बलाराम पोखरेलले **सामुदायिक विद्यालयमा सामाजिक परीक्षणको अवस्था** शीर्षकको शोध-पत्र मेरो निर्देशनमा रही तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस शोधपत्र लेखनप्रति म सन्तुष्ट भएकाले आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

....

लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ

शोध निर्देशक

मिति : २०७१

स्वीकृति पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, इन्द्रपुर मोरङ, शिक्षा शास्त्र सङकाय अन्तर्गत शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन मूल विषय लिई स्नातकोत्तर तहमा अध्ययनरत छात्र श्री बलराम पोखरेलले उक्त तहको द्धितीय वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्ने प्रयोजनका लागि तयार गर्नु भएको **सामुदायिक विद्यालयमा सामाजिक परीक्षणको अवस्था** शीर्षकको शोध पत्र यस शोधपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट स्वीकृत गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

क.स.	नाम	पद	हस्ताक्षर
१.	श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठ	सहयाक क्याम्पस प्रमुख/ शोध निर्देशक	....
२.	....	....	....
३.		बाह्य परीक्षक	....

मिति : २०७१/ /

कृतज्ञताज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय शिक्षाशास्त्र सङ्काय शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभाग एम.एड. दोस्रो वर्षको आंशिक आवश्यकता पूरा गर्न शैक्षिक अनुसन्धान सम्बन्धी प्रयोगात्मक ज्ञान र सीप प्राप्त गर्ने अवसर प्रदान गर्ने सुकुना बहुमुखी क्याम्पस, शैक्षिक योजना तथा व्यवस्थापन विभागप्रति कृतज्ञता व्यक्त गर्दछु ।

शोधकार्यको प्रारम्भदेखि प्रस्तावना कार्यलाई स्वीकृति प्रदान गरी अनुसन्धानको मार्ग प्रसस्त गरिदिनुहुने विभागीय प्रमुखलाई धन्यवाद दिन चाहन्छु । त्यसैगरी शोध लेखन कार्यको प्रारम्भिक चरणदेखि नै निरन्तर, सल्लाह, सुझाव साथै पाण्डुलिपि अध्ययन गरी आवश्यक परिमार्जनमा मार्ग निर्देशन गर्नुहुने शोधनिर्देशक श्री लक्ष्मीकुमार श्रेष्ठज्यूप्रति विशेष आभार प्रकट गर्दछु । आफ्नो अमूल्य समयको बाबजुद पनि यस अनुसन्धान कार्यमा आवश्यक सुझाव र सल्लाह प्रदान गर्नुहुने शिक्षण सहायक भोजराज घिमिरे लगायतका प्राध्यापकहरूप्रति पनि आभार प्रकट गर्दछु ।

अनुसन्धानलाई आवश्यक पर्ने सूचना उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने नमुना छनोटका विद्यालयका प्र.अ., शिक्षक, पदाधिकारी, विद्यार्थी र अभिभावकप्रति पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । शोधपत्रमा शुद्धाशुद्धि हेरी सहयोग पुऱ्याउनु हुने शिक्षण सहायक दिपक गौतमलाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु । अध्ययन कार्यलाई निरन्तरता प्रदान गर्न घरायसी वातावरणको व्यवस्थापन गरिदिने मेरी जीवन संगिनी चन्द्रकुमारी न्यौपाने (पोखरेल) र छोरीहरू बन्दना र व्यञ्जनाप्रति पनि धन्यवाद दिदै अन्त्यमा यस शोधपत्रलाई कम्प्युटर टाइप गरी विशेष सहयोग पुऱ्याउने मोडर्न डिजिटल फोटो स्टुडियो तथा कम्युनिकेसन सेन्टर, सुकुना मोरङका प्रोप्राराइटर धर्मेन्द्र दुलाललाई पनि धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

मिति २०७१ असार

बलराम पोखरेल

सुकुना बहुमुखी क्याम्पस

स्नातकोत्तर तह, एम.एड्. दोस्रो वर्ष

शोधसार

सामुदायिक विद्यालयमा सामाजिक परीक्षण शीर्षक छनौट गरी गरिएको यस अनुसन्धानात्मक कार्यको मुख्य उद्देश्य सामुदायिक विद्यालयमा सामाजिक परीक्षणको स्थिति विश्लेषण गर्नु रहेको छ ।

यस अनुसन्धानात्मक कार्यलाई पूरा गराउन गुणात्मक र परिमाणात्मक अनुसन्धानको ढाँचा प्रयोग गरिएको छ । इन्द्रपुर स्रोतकेन्द्रका ३ वटा सामुदायिक विद्यालय र सरोकारवाला पक्षहरूको उद्देश्यमूलक नमुना छनोट विधिको प्रयोग गरी उत्तरदाताको छनोट गरीएको छ । निर्धारण गरिएको नमुनाको आकारमा २२ जना महानुभाव रहेका छन् । यस अध्ययनको तथ्याङ्क सङ्कलन गर्नका लागि अन्तर्वार्ता प्रश्नावली, लक्षित समूह छलफल निर्देशिका र विद्यालय अवलोकन रुजुसूची फारमको प्रयोग गरिएको छ ।

सामुदायिक विद्यालयमा सामाजिक परीक्षणका सम्बन्धमा सरोकारवाला पक्षमा सचेतनाको कमी रहेको, समिति गठन प्रक्रिया त्रुटिपूर्ण रहेको, समितिले बुझाएको अध्ययन प्रतिवेदन औपचारिकताका लागि मात्र सार्वजनिकरण गर्ने गरेको पाइयो । यसैगरी सामाजिक परीक्षणमा अभिभावको न्यून सहभागिता रहेको, विद्यालयको आर्थिक तथा भौतिक सम्पत्तिप्रतिको जवाफदेहिता प्र.अ.मा नै केन्द्रित गरिएको पाइयो । समुदायसँगको विद्यालयसीत सम्बन्ध विकासमा सामाजिक परीक्षणले सहयोग गरेको, विद्यालयको शैक्षिक, भौतिक, मनोवैज्ञानिक स्तरमा सुधार भई विद्यालयलाई सहयोग पुगेको तथ्यलाई यस अध्ययनको मुख्य प्राप्तिको रूपमा छन् । विद्यालयमा पुरस्कार र दण्डको प्रयोग हुन नसकेको र तालुक निकायहरूबाट सुपरिवेक्षण र अनुगमन हुन नसकेको कुरा यस अध्ययनमा प्रष्ट्याइएको छ ।

अनुसन्धानको क्रममा देखिएका समस्या समाधानका लागि नीति निर्माण तहमा ऐन कानुनको तर्जुमा गर्दा कसले कुन काम सम्पन्न गर्ने हो स्पष्ट किटानी हुनुपर्ने, यसको अनुगमन र सुपरिवेक्षण समेत हुनुपर्ने, यसका लागि कर्मचारी वर्गलाई तालिम र प्रशिक्षणको व्यवस्था मिलाउनु पर्ने सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ । यसैगरी विद्यालयमा नागरिक वडापत्रको व्यवस्था गरी अभिभावकको विद्यालयप्रति चासो बढाउन प्र.अ., वि.व्य.स.ले भूमिका खेल्नु पर्ने हुन्छ । यसरी नै अभिभावकलाई विद्यालयको विकासमा सहयोग गर्न सीपविकास गर्नका लागि स्रोतकेन्द्र, जिशिकाले निश्चित समयमा सेमिनार, गोष्ठि गरीनुपर्ने सुझाव प्रस्तुत गरिएको छ ।

विषयसूची

पृष्ठ सङ्ख्या

सिफारिस पत्र i

स्वीकृति पत्र ii

कृतज्ञताज्ञापन iii

शोधसार iv

तालिकासूची ix

चित्रसूची x

सङ्क्षिप्त शब्दको पूरा रूप xi

परिच्छेद एक : परिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि १

१.२ समस्याको कथन ४

१.३ अध्ययनको औचित्य ६

१.४ अध्ययनको उद्देश्य ६

१.५ अनुसन्धानात्मक प्रश्नहरू ७

१.६ अध्ययनको परीसिमा ७

१.७ मुख्य शब्दावलीको परिभाषा ७

परिच्छेद दुई : सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन र सैद्धान्तिक खाका

२.१ सम्बन्धित साहित्यको पुनरावलोकन ८

२.२ अध्ययनको सैद्धान्तिक खाका १२

२.३ पुनरावलोकनको उपादेयता १३

परिच्छेद तीन : अध्ययन विधि

३.१ अनुसन्धानात्मक ढाँचा १४

३.२ जनसङ्ख्या १४

३.३ नमुना छनौट प्रक्रिया १४

३.४ अनुसन्धानका साधनहरू १५

३.५ तथ्याङ्कका स्रोतहरू १६

३.७ तथ्याङ्क विश्लेषण प्रक्रिया १६

परिच्छेद चार : नतिजाको छलफल

४.१ सामाजिक परीक्षणको वर्तमान अवस्था १७
४.१.१ सामाजिक परीक्षणको जानकारी १७
४.१.२ सामाजिक परीक्षण समितिको गठन १८
४.१.३ सामाजिक परीक्षण प्रतिवेदनको सार्वजनिकरण २०
४.१.४ सामाजिक परीक्षणमा सहभागिता २१
४.१.५ सामाजिक परीक्षाणमा जवाफदेहिता २२
४.२ सामाजिक परीक्षणको प्रभाव २५
४.२.१ विद्यालयको आर्थिक अवस्था २५
४.२.२ विद्यालयको भौतिक वा जिन्सी सामान २७
४.२.३ विद्यालयको दैनिक प्रशासन २८
४.२.४ सामाजिक परीक्षणमा समुदाय २९
४.२.५ सामाजिक परीक्षणले पुऱ्याएको सहयोग ३०
४.३ सामाजिक परीक्षणमा देखिएका समस्याहरू ३१
४.३.१ अभिमुखिकरणको अभाव ३२
४.३.२ दक्ष जनशक्तिको अभाव ३२
४.३.३ उत्तरदायित्व बोधको कमी ३२
४.३.४ अनुगमन र सुपरिवेक्षणमा कमी ३३
४.३.५ प्रोत्साहनको अभाव ३३
४.३.६ पारिश्रमिकको व्यवस्था नहुने ३४
४.४ सामाजिक परीक्षणमा देखिएका समस्या समाधानका उपायहरू ३४
४.४.१ अभिमुखिकरण कार्यक्रमको सञ्चालन ३४
४.४.२ प्रभावकारी अनुगमन र सुपरिवेक्षण ३४
४.४.३ पुरस्कार र दण्डको प्रयोग ३५
४.४.४ स्पष्ट कामको बाँडफाँड ३५
४.४.५ निर्देशिका बमोजिम सा.प.स. गठन हुनुपर्ने ३५
४.४.६ शिक्षक अभिभावक सङ्घ सक्रिय हुनुपर्ने ३५

परिच्छेद पाँच : प्राप्ति, निष्कर्ष र सुझावहरू

५.१ प्राप्ति ३६

४.२ निष्कर्ष ३७

५.३ सुझावहरू ३८

  ५.३.१ नीतिगत तह ३९

  ५.३.२ अभ्यास तह ३९

  ५.३.३ अनुसन्धान तह ४०

सन्दर्भसूची

अनुसूची

तालिकासूची

पृष्ठ सङ्ख्या

तालिका १ : सामाजिक परीक्षणको जानकारी विवरण १८

तालिका २ : सामाजिक परीक्षण समितिको गठनको अवस्था १९

तालिका ३ : प्रतिवेदन सार्वजनिकरणको अवस्था २०

तालिक ४ : सामाजिक परीक्षण समितिमा सदस्यहरूको सहभागिता २१

तालिका ५ : आर्थिक कारोबारको जवाफदेहिता २३

तालिका ६ : विद्यालयमा भौतिक तथा जिन्सी समानमा जावाफदेहिताको अवस्था २४

तालिका ७ : विद्यालयको आर्थिक अवस्थामा सुधार २६

तालिका ८ : विद्यालयको भौतिक तथा जिन्सी सामान २७

तालिका ९ : विद्यालयको दैनिक प्रशासन सञ्चालन २८

तालिका १० : सामाजिक परीक्षणले पुऱ्याएको सहयोगका क्षेत्रहरू ३०

तालिका ११ : सरोकारवाला पक्षलाई अभिमुखीकरण ३२

तालिका १२ : सरोकारवाला पक्षको उत्तरदायित्वको अवस्था ३३

तालिका १३ : सामाजिक परीक्षणको सुपरिवेक्षण र अनुगमन ३३

सङ्क्षिप्त शब्दको पूरा रूप

प्र.अ.	प्रधानाध्यापक
मा.वि.	माध्यमिक विद्यालय
प्रा.वि.	प्राथमिक विद्यालय
वि.व्य.स.	विद्यालय व्यवस्थापन समिति
वि.नि.	विद्यालय निरीक्षक
जि.शि.का.	जिल्ला शिक्षा कार्यालय
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
न.पा.	नगरपालिका
स्रो.व्य.	स्रोतव्यक्ति